

**ULUSLARARASI POLİTİKADA IRAK VE SURİYE’NİN
SINIRAŞAN SU SORUNUNA YAKLAŞIMI VE TÜRKİYE:
BEKLENTİLER VE GERÇEKLER**
Zafer AKBAŞ* ve Çiğdem MUTLU**

Özet

Çalışmanın amacı, tarafların geçmişten günümüze, Fırat ve Dicle’ye dair yaklaşımlarını ortaya koymak ve süreç içerisinde, sorunun aktör sayısının artırılmaya ve platformunun değiştirilmeye çalışıldığını saptamaktır. Bu nedenle Suriye ve Irak’ın sınıraşan su politikalarının kendi içinde çelişki taşıdığına vurgulanmasına ve Türkiye’nin diğer kıyıdaşları gözetken bir yaklaşım içinde olduğunun ortaya konmasına çalışılmıştır.

Çalışma amacına ulaşmak için nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup, Suriye ve Irak, soruna ilişkin gerçekçi olmayan, uzlaşmaz ve Türkiye’yi suçlayıcı politikalar izlediği bulgularına ulaşılmıştır. Türkiye’nin, diğer kıyıdaşların haklarını korumaya özen gösteren politikasının temel niteliğinin, ciddi zarar vermeme ve suyun akılcı kullanımı ilkelerinin oluşturduğu belirtilmiştir. Ayrıca Türkiye’nin kasıtlı olarak su zengini sayılmaya çalışıldığı saptaması yapılarak, gelecekte sorunun büyüme olasılığının güçlendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Suriye, Irak, Türkiye, Sınıraşan Su, Fırat ve Dicle

**Approaches of Iraq and Syria to Transboundary Water Problems in
International Politics and Turkey: Expectations and Realities**

Abstract

The purpose of this study is to reveal attitude of parties to the Euphrates and Tigris from past to present and in the process, to determine that the problem is related to raise the number of actors and make changes on its platform. For this reason, it is aimed to highlight that transboundary water policies of Syria and Iraq contradict in itself and Turkey is an approach that considers other riparian rights.

Qualitative research methods were used to achieve the aim of the study, and findings were reached that Syria and Iraq are pursuing policies which are not realistic, uncompromising about the problem, and policies which blame Turkey. It is stated that Turkey’s basic nature of its policy which takes care to protect the rights of other riparian states, includes the principles of avoiding the harm and of rational use of water. It also has been concluded that Turkey is being deliberately tried to be regarded as rich in water and that in the future the problem has a tendency to grow stronger.

Keywords: Syria, Iraq, Turkey, Transboundary Water, The Euphrates and Tigris

* Yrd.Doç.Dr Zafer AKBAŞ, Düzce Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Düzce.
zaferakbas@duzce.edu.tr

** Öğr.Gör.Çiğdem MUTLU, Akdeniz Üniversitesi, Gazipaşa Meslek Yüksekokulu,
Antalya. cigdemmutlu@akdeniz.edu.tr

GİRİŞ

Sınırşan su sorunu, Ortadoğu Bölgesi'nin önemli sorunlarından biridir. Fırat ve Dicle Nehirleriyle ilgili sınırşan su sorunu; Suriye, Irak ve Türkiye arasında bir sorundur. Sorunun taraflarının konuya yaklaşımları farklı tezlerden oluşmaktadır.

Sorun uzun yıllardan beri, bölge ülkelerinin gündemindedir. Fırat ve Dicle Nehirlerini, Suriye ve Irak; "Uluslararası Su-International Rivers", Türkiye ise "Sınırşan Su-Transboundary Rivers" olarak kabul etmektedir. İki nehir suyunun hukuksal durumunun saptanmasına ilişkin, paylaşım ve kullanım esaslarında Türkiye ile diğer ülkeler arasında ciddi yaklaşım farkları vardır. Her aktör, kendi tezinin doğruluğunu ispat etmek için soruna ilişkin farklı gerekçelerle yaklaşmaktadır.

Suya olan talebin küresel dünyada sürekli arttığı, su kaynaklarının azaldığı, nüfus artışının sorunu daha çok gündemde tuttuğu, kentleşme ve sanayileşmenin de su rekabetini daha çetin hale getirdiği düşünülünce, su sorununun uluslararası politikanın önemli bir konusu olmaya devam edeceği anlaşılmaktadır.

Çalışmanın amacı, kıyıdaş ülkelerin geçmişten günümüze izledikleri politikaları ortaya koyarak, sorunun gelecekteki olası boyutunu ortaya koymaktır. Bu amaçla ülkelerin tek tek tezleri işlenmiş ve soruna ilişkin sorun alanları örnek vakalarla pekiştirilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle öncelikle Suriye'nin söz konusu nehirlerin sularına ait iddiaları, sorunun geçmişi ve günümüzde hangi noktada olduğu daha sonra da Irak'ın iddiaları ele alınmıştır. Ayrıca Türkiye'nin diğer kıyıdaş ülkelerin iddialarına cevapları ve kendi tezlerinin neler olduğu karşılaştırmalı olarak, ortaya konulmaya çalışılmıştır.

I. SURİYE'NİN SINIRŞAN SU SORUNUNA YAKLAŞIMI

Suriye'nin sınırşan su yaklaşımı kendi çıkarlarını önceleyen, mümkün olduğunca çok suyu kontrol etme anlayışına dayanan ve Asi suyu örneğinde olduğu gibi, kendi içinde çelişkiler taşıyan bir yaklaşımdır.

A.Sorunun Ortaya Çıkış Süreci ve Gelişimi: Barajlar ve Terör Kartı

Suriye, Ortadoğu Bölgesi'nde Batılı güçlerin destekleriyle kurulmuş bir devlettir. Baas rejimiyle yönetilen ülke, günümüzde ABD ve AB ile "sorunlu" ilişkilere sahiptir. İran ve Rusya ile uzun yıllar yakın ilişki kurmuş olan ülke, yakın komşusu olan İsrail ile savaşlar yapmış, Lübnan'ı işgal etmiş, Türkiye ile de çoğunlukla çatışma içinde olmuştur. Bütün bu karmaşık ilişkiler, Suriye'yi,

karşılaştığı sorunların çözümü bakımından, çeşitli ittifak arayışlarına yöneltmektedir. Suriye'nin içinde bulunduğu bu durum, Türkiye ve Irak ile yaşadığı sınıraşan su sorunu nedeniyle de benzer arayışlara itmiştir.

Suriye, 1946 yılına kadar Fransız mandası altında kalmıştır. Türkiye ile Fransa arasında 19 Mayıs 1939'da Suriye'yi de bağlayan bir protokol imzalanmıştır. Bu protokolle iki ülke arasındaki sınırı, Asi ve Afrin Nehri ile Karasu Çayı'nın sınırdan geçtiği yerlerde; bu suların en derin kısmının oluşturması ve suların iki ülke arasında ortak ve eşit paylaşılması karar altına alınmıştır.

Suriye'ye göre Fransa Hatay'ı, 1939'da Türkiye'ye İkinci Dünya Savaşı'nda kendi müttefikleri yanında yer alsın diye vermiştir. Türkiye ve Suriye sınırı Hatay'ın kuzeyinden geçmektedir. Bu nedenle Suriye'ye göre, Asi Nehri de sınıraşan su değildir (Zehir, 2003: 110). Bu yaklaşımla Hatay'ı kendi toprağı ve Asi'yi ulusal suyu kabul eden Suriye, suyun paylaşımına da yanaşmamaktadır.

1939 Antlaşması'na göre, iki ülke arasında, Asi Nehri suları için eşit paylaşım kabul edilmişse de, gerçekte Suriye'nin kullanımları nedeniyle Türkiye'ye su bırakılmamaktadır. Söz konusu nehirler Türk topraklarında hemen hemen kuru durumdadırlar (İnan, Ocak-Haziran 1994: 252). Böyle bir durumda eşit paylaşımın değil fiili olarak kısmi paylaşımın bile gerçekleşme olasılığı neredeyse kalmamaktadır.

Suriye ve Türkiye arasındaki sınıraşan su sorunu, barajların yapımı süreci ile birlikte ortaya çıkmış olup; uzun zaman PKK terör örgütü bağlantılı olarak ele alınmıştır. Suriye, bu dönemde Türkiye'ye karşı terör kartını kullanmıştır.

Suriye, Türkiye'nin Keban, Karakaya, Atatürk Barajı ya da GAP gibi çalışmalarına karşı çıkmıştır. Bunlar nedeniyle zarara uğradığını, Türkiye'nin suları kirlettiğini dile getirmiştir.

Suriye Hava Kuvvetleri'ne ait uçakların Türk hava sahasındaki sivil bir Türk uçağını düşürdüğü ve Atatürk Barajı'nın dolumu döneminde de Suriye Devlet Başkanı Esat'ın, Bekaa Vadisi'ndeki PKK seramonilerine katıldığı iddia edilmiştir. Suriye'nin PKK terör örgütüne destek vermesi üzerine, 1987'de Cumhurbaşkanı Özal, "Suriye PKK'ya yardım ederse sularını keseriz" beyanatında bulunmuştur (Köni, 1994: 62-63). Türkiye, PKK terörüne destek veren ve bölücü başını topraklarında barındıran Suriye'yi bu tutumundan zorlayıcı diplomasiye başvurarak vazgeçirmiştir.

Türkiye, 1996'da, "Suriye, PKK'yı ve Öcalan'ı ülkesinde ve topraklarda barındırdığı sürece, Türkiye, Suriye'ye karşı her türlü önleme başvurma hakkına sahiptir. Türkiye bu hakkını uygun gördüğü zamanda kullanacaktır" şeklinde bir nota vermiştir. Bu vesileyle Türkiye, Suriye'ye karşı düşük yoğunluklu savaş stratejisi kapsamında su kozunu kullanmaya hazırlanmıştır (Parlar, 1999: 17).

Suriye, geçmişten beri sürekli olarak Türkiye'den Fırat ve Dicle ile ilgili taleplerde bulunmaktadır. Bunu yaparken, bir taraftan kendi tezlerini uluslararası kamuoyuna duyurmak, iddialarını sağlamlaştırmak, kabul ettirmek, diğer taraftan Türkiye'nin suların kullanımıyla ilgili hakları üzerinde istifhamlar, tereddütler oluşturmak ve iddialarını çürütmek temelli politikalar izlemektedir.

Türkiye ile Suriye arasında oldukça uzun zamandan beri, iyi diplomatik ilişkiler kurulmamıştı. Her iki devlet birbirileri ile Beşar Esad dönemine kadar, çatışmalı bir ilişki şekline sahipti. Ancak, 2009 ve 2010 yılında Türkiye ile Suriye arasında gün geçtikçe daha yakın ilişkiler kurulmuştur. Bu gelişmede ABD'nin Suriye'ye yönelik izlediği çevreleme politikalarının önemli bir yerinin olduğu söylenebilir. ABD tarafından baskı altında tutulan Suriye, Türkiye ile yakın ilişkiler kurarak daraltılan çemberi genişletme politikası izlemiştir. Ancak 2011 yılında Arap Baharı'nın etkisiyle Suriye'de baş gösteren protesto olaylarına yönelik Suriye rejiminin izlediği baskıcı ve askeri güç kullanımını da içeren sert tutum iki ülke arasındaki ilişkileri de germiştir. Bunun sonucunda, iki ülke tarafından imzalanan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Antlaşması askıya alınmış ve birbirini suçlayıcı açıklamalar yapılmıştır. Hatta bunlardan öte, Suriye'nin eskiden olduğu gibi PKK terör örgütünü ülkesine tekrar davet ettiği ve destek vermeye başladığı da değerlendirilmektedir.

Suriye, Fırat ve Dicle sorununu İsrail-Suriye barışında bir koz olarak kullanarak, ABD'yi yanına çekmeye çalışmıştır. Bunun için de su kaynaklarını İsrail'e kullandırmasının Türkiye'den alacağı daha fazla suya bağlı olduğunu ifade etmiş ve İsrail ve ABD'nin Türkiye'ye baskı yapmasını sağlamaya çalışmıştır (Yıldız, 2000: 196-197). Ancak Suriye'nin, özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarından ve Arap Baharı'ndan sonra, ABD ile karşı karşıya gelmiş olması nedeniyle, ABD'yi yanına çekme politikasının artık bir tutarlılığı kalmamıştır. ABD, Suriye'yi de teröre destek veren "haydut/serseri devletler" kategorisinde değerlendirerek, baskı altında tutmakta, çevrelemektedir. Aksi halde, ABD ve İsrail ile ilişkilerini iyileştiren ve su konusunda onlarla işbirliği yapabilen bir Suriye, Türkiye için ciddi bir baskı ve çatışma unsuru olabilecektir.

B.Kadim Sulamalar Nedeniyle Kazanılmış Haklar İddiası ve Uluslararası Su Yaklaşımı

Suriye, sınıraşan sular üzerinde tarihten gelen kazanılmış hakları olduğunu iddia etmektedir. Bu suları uluslararası su olarak değerlendirmektedir.

Kazanılmış tarihsel haklar yaklaşımı, Suriye'nin sınıraşan su politikasının önemli bel kemiklerinden birini oluşturmaktadır. Suriye Fırat ve Dicle nehirleri ile ilgili olarak "kadim sulamaları" nedeniyle "kazanılmış haklara" sahip olduğunu dile getirmektedir. Suriye'ye göre söz konusu sular, yüzyıllardan beri Suriye

topraklarını sulamaktadır. Sulamayla ilgili olarak çok sayıda ve maliyetli işletmeler, tesisler yapılmıştır. Suriye'ye göre bu durumlardan dolayı, Fırat ve Dicle suları, Suriye için kazanılmış haktır. Bunlar üzerinde Suriye'nin egemenliğini ve kullanımını etkileyici girişimlerde bulunulamaz.

Suriye Hükümeti, Fırat ve Dicle üzerinde tarihsel haklarının olduğunu ileri sürerken, bu nehirleri “uluslararası su yolu” ya da “ortak su-ortak kaynak” olarak tanımlamakta ve paylaşılabilir kaynaklar olarak değerlendirmektedir (Yıldız, 2000: 193; Yıldız, 2004: 265; Demir, 2006: 65).

Fırat ve Dicle'nin uluslararası su ya da uluslararası su yolu kabul edilmesi halinde, bu suların ortak su olduğu anlayışından hareketle, sularının paylaşılması gerektiği sonucu ortaya çıkar. Bu iddia aslında hukuksal bir iddia olmaktan öte, yani hakkı savunmaktan öte; suyun paylaşılmasına karar veren anlayışa, bu kararına hukuksal zemin oluşturma çabasıdır.

C.Antlaşma Yapma

Suriye, üç ülkenin bir araya gelerek suyun paylaşımını esas alan, çok taraflı bir antlaşma imzalaması gerektiğini savunmaktadır. Sorunun çözümünün ancak üç tarafın imzasını taşıyan bir uluslararası anlaşmadan geçtiğini iddia etmektedir.

Suriye, 1987 Protokolü'nün süresinin dolduğunu, eskidiğini ve artık ihtiyaca cevap vermediğini; bu nedenle sulara ait yeni bir antlaşma yapılması gerektiğini dile getirmektedir (Denk, 1997: 48). Suriye ve Irak, yeni bir antlaşma yoluyla Türkiye'yi yeni yükümlülükler altına sokmaya ve daha Türkiye'ye göre daha avantajlı hale gelmeye yönelik politikalar izlemektedir.

D.Baraj ve Tesislere Karşı Çıkma ve Matematiksel Paylaşım

Suriye'nin su politikasının önemli bir diğer ayağını, Türkiye'nin baraj ve hidroelektrik santrali inşaatlarıyla suyu kirlettiği, kıyıdaş ülkelere zarar verdiği ve bırakılması gereken miktarı bırakmadığı iddiaları oluşturmaktadır. Suriye bu yöndeki iddialarını defalarca dile getirmiştir.

Suriye bir taraftan Türkiye'yi barajlar yapmak suretiyle su kaynaklarına ve Suriye'ye zarar vermeye suçlarken diğer taraftan kendisi de baraj yapımından geri durmamıştır. Suriye'nin bu yönde izlediği politika tutarsızlığının bir örneğidir.

Türkiye, Keban Barajı'nı tamamlamadan önce Suriye, 1973'te Devrim Barajı'nı tamamlamıştır. Bu tür tutumlar özellikle 1975 baharında başlamak üzere bölgesel çatışmaların önemli örnekleri olmuştur (Fox, 1993: 64).

Suriye, ciddi bir biçimde tarıma olduğu kadar, tarım ve diğer ihtiyaçlar nedeniyle suya da bağımlı olduklarını dile getirmektedir. Bu nedenle, Yukarı Fırat'ı geçen barajın yapılmasını öngören Türkiye planından uzun zaman şikayetçi olmuştur (Darwish, 2012).

Hem Irak, hem de Suriye, Türkiye'nin bu nehirler üzerinde tesis yapmasına da tüm zamanlar boyunca karşı çıkmışlardır (Zehir ve Birpınar, 2010: 5). Bu durum devletler arasında bir çatışma nedeni olarak kalmaya devam etmektedir.

GAP nedeniyle, Fırat sularında kirlenme ve tuzlanma meydana geldiğini ve böylece su kalitesinin düştüğünü savunmaktadır (Saltürk, 2006: 30). Şam yönetimi, Türkiye'nin Atatürk Barajı'nın doldurulması zamanında iyi komşuluk ilkelerine aykırı hareket ettiğini ve Suriye'ye zarar verdiğini iddia etmiştir. Suriye, Türkiye'nin suyu siyasi baskı aracı olarak kullanmak istediğini de iddia etmektedir.

Esasen Suriye'nin Türkiye'ye yönelik eleştirileri baraj ve tesislerin yapılmaya başlanması zamanına tekabül etmektedir. Bunların inşaatı zamanında ve su tutulması döneminde eleştirilerin dozu artırılmıştır.

Sular üzerinde baraj ve tesis yapan tek ülke Türkiye değildir. Diğer ülkelerde sular üzerinde barajlar ve tesisler yapmıştır ve yapmaktadır. Örneğin Suriye, Fırat Vadisi Projesi'ni ortaya atarak, sulanabilir alanlarını artırmak istemiştir. Tabka Barajı dışında Baas Düzenleme Barajı ile 1995'te tamamlanan Tishrin Barajı da bu proje kapsamında değerlendirilen barajlardır. Ancak Suriye, bu projelerden istediği verimi alamamaktadır.

Suriye'nin su politikasında önemli yer tutan ilkelerden biri matematiksel çözüm önerisidir. Suriye, her iki nehrin sularını matematiksel formülle paylaşmayı önermektedir (Yıldız, 2004: 265; Demir, 2006: 65).

Durmazıçar'a (2002: 135) göre, Suriye, Irak'ın da katıldığı sınıraşan su sorunu ile ilgili olarak, BM Uluslararası Hukuk Komisyonu'na kabul edilen "Sınıraşan Suların Akılcı ve Hakça Kullanımı" hakkındaki görüşlere ters düşen, matematiksel çözüme göre yapılması gerekenler şunlardır;

1. Her ülke iki nehirden suya ne kadar ihtiyacı olduğunu ayrı ayrı bildirecektir.
2. Her ülkede iki nehrin kapasitesi ayrı ayrı hesaplanacaktır
3. Kıyıdaş ülkenin belli nehirden almak istediği toplam su miktarı, o nehrin debisinden fazlaysa geri kalan miktar, orantılı olarak her ülkenin istediği su miktarından düşürülerek nehir suları paylaşılacaktır.

Öneriye göre, önce arz ve talep belirlenecek, sonra eğer arz, talebi karşılamıyorsa, artan miktar her kıyıdaşın talebinden orantısız olarak azaltılarak

paylaşım gerçekleştirilecektir (Denk, 1997: 47). Ancak bu tür yaklaşım oldukça sorunludur. Bu önerinin uygulanabilmesi neredeyse imkansızdır.

Suyun akışı yıllar boyu sabit değildir. Hesaplamanın verileri sağlıklı elde edilememektedir. Türkiye dışındaki kıyıdaş ülkeler su verilerini sağlıklı olarak paylaşmamaktadırlar. Bundan başka, suyun debisi zamanla değiştiği gibi, ölçümün yapıldığı yere göre de değişebilmektedir. Ayrıca söz konusu sular uluslararası su değildir ki onları aşağı kıyıdaşlar istediği gibi paylaşabilsin. Bu nedenle Suriye'nin izlediği politika, çözümden öte çatışmaya yatkın bir politikadır.

E.Hatay Sorunu ve Asi Nehri Yaklaşımı

Suriye'nin sınıraşan sularla ilgili ilişki içerisinde bulunduğu ülkeler; Türkiye, Lübnan ve İsrail'dir. Suriye'nin Golan Tepeleri, bölgede en önemli su kaynaklarına sahip alan olmakla beraber, İsrail işgali altındadır. Suriye'nin sınıraşan sular ile ilgili iddiaları, temelde Fırat ve Dicle Nehirleriyle ilgilidir. Suriye'nin Türkiye'yi ilgilendiren su politikası ise sadece Fırat ve Dicle Nehirleri ile değil, aynı zamanda Asi Nehri ile de ilgilidir. Ancak Suriye, Asi Nehri'ni sınıraşan su değil "ulusal su" olarak kabul etmektedir. Suriye'nin Asi Nehri'ne yönelik tezleri ile Fırat ve Dicle'ye yönelik iddiaları birbiri ile çelişen ilkeler üzerine kuruludur.

Suriye'nin su ya da sınıraşan su politikasını belirleyen önemli unsurlardan biri Hatay ile ilgili izlediği tutuma dayanmaktadır. Suriye, Fransa ile yaptığı antlaşmaya dayanarak Hatay'ın Suriye'ye ait olduğunu, 1939'da geçici olarak Fransızlara bırakıldığını iddia etmektedir (Rüşü vd, 2004: 64). Bu nedenle Hatay'ı kendi toprağı ve Asi'yi de ulusal suyu olarak kabul etmektedir.

Türkiye, Asi Nehri'nin suları ile Fırat Nehri'nin suları arasında bir paralellik olduğunu iddia etmektedir. Suriye ise bu paralelliği kabul etmemektedir (Dursun, 2006: 127). Bu paralellik temelde Türkiye'nin Fırat Nehri ile ilgili olarak yukarı kıyıdaş ülke konumunda olması, Suriye'nin de Asi Nehri konusunda yukarı kıyıdaş ülke olması noktasındadır.

Suriye, Hatay politikasına ters düştüğü için Asi Nehri¹ ile ilgili konuları Türkiye ile müzakere masasına getirmemektedir (Erciyes, 2004: 98). Hatay'ın statüsü Suriye'nin mandateri sıfatıyla Fransa ile yapılan antlaşmalar çerçevesinde çözüldüğü için Suriye'nin Hatay hakkındaki talepleri, uluslararası hukuk bakımından geçerli değildir. Ancak Suriye, Hatay'ın statüsünü etkilememek ve Asi'den yararlanacağı suyun azalmamasını sağlamak düşüncesiyle, Asi Nehri konusunda antlaşma yapmak istememektedir (Salha,1995: 32).

Suriye, Dicle Nehri'ne hemen hiçbir katkı sağlamadığı ve her iki nehre toplam katkısı en düşük ülke olduğu halde, su konusunu en çok sorun haline

getiren ülkedir. Türkiye'yi her fırsatta suyu tutmakla suçlayan Suriye, Asi Nehri'nin sularını ise istediği gibi kullanmaktadır. Amik Ovası'na girmeden önce, 20 km boyunca, Türkiye-Suriye sınırından akan ve Türkiye'deki Karasu ve Afrin çaylarını da kendisine katan Asi Nehri'nin yıllık ortalama su oranı 2,5 milyar m³'tür. Asi Nehri yaz aylarında iyice azalmakta ve Suriye bu suyu tamamen keserek ve kimyasal atıklarla kirleterek, Amik Ovası'ndaki Türk tarımına büyük zarar vermektedir (Keleş, 2010).

Türkiye, Dicle Nehri debisine % 51.8 oranında, Irak, % 48.2 oranında katkı yaparken, Suriye hiç katkı yapmamaktadır. Toplam yıllık debisi 48.67 milyar m³ olan Dicle Nehri'nden Türkiye, 6.87 milyar m³/yıl, Irak 45 milyar m³/yıl, Suriye ise 2.60 milyar m³/yıl su kullanmak istemektedir (Denk, 1997: 16 ve 53). Her üç devletin kullanmak istediği su miktarı, nehirlerin toplam akan suyundan fazladır.

Türkiye, Suriye ve Irak'la Fırat ve Dicle konusunda çeşitli görüşmeler yaparak, 1987 Protokolü ile suyun neredeyse yarısını aşağı kıyıdaş ülkelere bırakırken Suriye, Asi Nehri'nde aşağı kıyıdaş ülke konumunda bulunan Türkiye'nin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmamakta ve bu nehirle ilgili olarak Türkiye ile görüşme sürecini bile başlatmamaktadır (Bilen, 1996: 103).

Suriye sadece Asi Nehri sularını kirletmek suretiyle Türkiye'ye zarar vermemekte; aynı zamanda Asi Nehri üzerinde baraj kurma çalışmalarlarıyla da Türkiye'nin çıkarlarına zarar vermektedir. Suriye bir taraftan Asi Nehri sularını neredeyse tamamını tüketmekte diğer taraftan da çok az bıraktığı suları kirletmektedir.

F.Sorunu Uluslararası Platformlara Taşımak

Suriye'nin izlediği sınıraşan su politikasının en önemli iddialarından birini, sınıraşan su sorununun uluslararası platformlarda dile getirilmesi oluşturmaktadır. Suriye, sınıraşan su sorununu, tek başına çözemeyeceğinin farkındadır. Bu nedenle bölgesel ve küresel ittifaklar kurarak ve sorunun platformunu kaydırarak sorunu aşma politikası izlemektedir.

Şam yönetimi, su ile ilgili hukuksal kuralların ortaya konması ve bunların hukuksal çözümünün Uluslararası Adalet Divanı tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Su sorununa taraf ülkeler arasındaki müzakereler, uluslararası gözlemcilerin katılımıyla yürütülmelidir.

Suriye, BM'yi çözüm için başvurulması gerekli kurum olarak görmekte, sorunun muhatap çerçevesini genişletmeye çalışmaktadır. Suriye, kendi görüşlerini destekleyecek devletlerle ortak hareket ederek, bundan siyasi kazanç elde etmeyi umut etmektedir (Özkösedâğ, 2006: 90). Bu bağlamda olmak üzere, sadece BM'yi

değil, aynı zamanda Avrupa Birliği, OECD, IMF ve Dünya Bankası gibi aktörleri ve Arap Birliği'ni de sürece dahil etmeye çalışmaktadır.

BM'nin günümüze kadarki performansı nazara alınacak olursa, sorunun çözümünde önemli bir kilometre taşı olabileceğini öngörmek kolay görünmemektedir. Uluslararası hukukun, sınıraşan sulara ilişkin kurallarının hala kodifikasyon aşamasında olduğu da göz önüne alınacak olursa, BM'nin soruna taraf olmasının uzlaşma sağlamayacağı ifade edilebilir. Ayrıca Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD) da bir çözüm mercii olması zor görünmektedir. Çünkü her şeyden önce Uluslararası Adalet Divanı'na gitmek, devletlerin rızasına kalmış bir durumdur. Taraflardan herhangi biri istemedikçe Divan sorunu ele alamaz. Bunun dışında, soruna ilişkin uluslararası hukuk kuralları tam olarak oluşmadığı için Divan'ın nasıl ya da neye göre karar vereceği de tartışmalıdır. Ankara, bu şartlar altında Şam ve Bağdat'ın aksine, doğal olarak, UAD'ı çözüm yeri olarak görmemekte ve uluslararası gözlemcilerle sorunun çözülebileceği görüşüne de itibar etmemektedir.

Suriye, Türkiye'nin, suyu siyasi bir baskı aracı olarak kullandığını; sorunun çözümü için uluslararası kuruluşların hakemliğine başvurulması gerektiğini savunmaktadır (Saltürk, 2006: 30). Bu nedenle uluslararası alanda Türkiye'nin elini zayıflatacak girişimlerde bulunmaya çalışmaktadır.

II. IRAK'IN SINIRAŞAN SU SORUNUNA YAKLAŞIMI

Sınıraşan su sorununun diğer bir aktörü olan Irak'ın, sınıraşan sularlarla ilgili iddiaları Suriye ile paraleldir. İki ülke Türkiye'ye karşı ortak politika izleme eğilimindedirler. Ancak Irak kısmen uluslararası bazı ortamlarda Suriye'den daha farklı tezleri de dile getirmektedir. Ayrıca Irak, Dicle sularının paylaşımı konusuna Suriye'nin katılmasına da karşı çıkmaktadır.

A.Kadim Sulamalar ve Tesisler Nedeniyle Kazanılmış Haklar İddiası ve Uluslararası Su Yaklaşımı

Bağdat'a göre Irak'ın, Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde "Kadim Sulamaları" nedeniyle "kazanılmış hakları" vardır. Kazanılmış hakkın iki boyutu vardır. Öncelikle Fırat ve Dicle Nehirleri binlerce yıldır Mezopotamya topraklarına hayat verdiği için bu bir kazanılmış haktır. Irak, 1,9 milyon hektarlık tarım alanını sulamaktadır. Bu alanı sulamak için de birçok işletme tesisi yapmıştır Bu durum da mevcut sulamalar ve sulama tesisleri hakkın ikinci boyutunu oluşturmaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 1996: 14).

Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere, Irak'ın öne sürdüğü tez, Kazanılmış Tarihsel Haklar söylemine dayanmaktadır. Irak, yüzyıllardır Mezopotamya bölgesi insanı tarafından kullanılan Fırat ve Dicle suları kullanımının artık "kazanılmış bir hak" olduğunu ve Türkiye tarafından kısıtlanamayacağını öne sürmektedir (Saltürk, 2006: 31).

Irak, Fırat ve Dicle sularını Suriye gibi uluslararası su olarak kabul etmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin sular üzerindeki mutlak egemenlik hakkını kabul etmemektedir. Suların kıyıdaş devletlerin ihtiyaçlarına göre paylaşılması gerektiğini savunmaktadır.

B. Türkiye'nin Tesis Yapmasına Karşı Çıkma, Matematiksel Paylaşım ve Uluslararası Platform

Irak, Türkiye'den daha fazla su talep etmekte ve Türkiye'nin Fırat ve Dicle nehirleri üzerindeki tasarruflarından rahatsızlık duymaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin egemenlik hakkını adeta yok sayacak şekilde, bu sular üzerindeki projelerinden vazgeçmesini istemektedir. Ayrıca sorunun uluslararası örgütler aracılığıyla çözülmesi gerektiğini iddia etmektedir.

II. Körfez Savaşı'nda (2003) alt yapı tesislerinin tahrip edilmesi, Irak'ı ekonomik olarak büyük bir sıkıntı içine sokmuştur. Bombalamalar sonucu, bir kısım barajlar tamamen çökmüş, bir kısmı büyük oranda zarar görmüştür. Bu durum sadece barajlar için değil, aynı zamanda enerji tesisleri, sulama pompaları, sulama kanalları ve alt yapıları ile diğer sulama sistemleri için de geçerlidir. Ayrıca savaşın özellikle ilk dönemlerindeki müdahaleler, suların miktarını ve niteliğini olumsuz etkilemiş; insanlar, bitki ve hayvanlar ile sulama alanlarına da büyük zarar vermiştir. Bütün bunlarla beraber, II. Körfez Savaşı zamanında sınıraşan su sorunu Irak için önemli bir gündem maddesi olmaktan çıkmıştır. Ancak daha öncede olduğu gibi, savaş sonrası dönemlerde sorun tekrar dile getirilmeye başlanmıştır.

Savaş sonrasında Irak Başbakanı İbrahim Caferi'nin Mayıs 2005'teki Ankara ziyareti, Türkiye basınında genel olarak olumlu yorumlara konu olmuş ve iki ülke arasında genel bir mutabakattan söz edilmiştir. Ancak, Caferi'nin, BM tarafından hazırlanıp imzaya açılan, Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımına İlişkin BM Sözleşmesi'ne atıfta bulunması Türk tarafında rahatsızlığa neden olmuştu (Tarhanlı, 2005).

Irak, Türkiye'nin Dicle üzerinde tesisler yapmasının suyu azaltacağı ve kendi haklarına zarar vereceği gerekçesiyle karşı çıkmakta, ayrıca müzakereler yoluyla asgari su debisi pazarlığına itiraz etmektedir. Oysa Dicle Nehri havzası, sulu tarıma uygun değildir. Türkiye, barajları elektrik enerjisi üretimi amacıyla

yapmaktadır. Türkiye'nin yaptığı barajlar Dicle'nin suyunu düzenleyeceği için, iddiaların aksine Irak'ın çıkarlarına da uygundur (Durmazuçar, 2002: 135-136).

Savage'a göre bu endişe temelsizdir, zira Türkiye'nin Dicle üzerindeki, GAP dâhil 6 projesi, Irak'ın aldığı suda önemli bir azalmaya yol açmayacaktır (Savage, 1991: 6-8). Bu paradoksal durumun nedeni Dicle Nehri havzasının sulu tarım yapmaya uygun olmamasıdır. Bunun yanında, Türkiye'nin yapmış olduğu barajların elektrik üretimi amaçlı olduğu da Ankara tarafından belirtilmektedir. Bu barajlar, Dicle Nehri'nin sularını azaltmaktan ziyade bu suları düzenleyeceklerdir (Demir, 2006: 66).

Bağdat yönetimi, Suriye ile benzer şekilde, su sorununun çözümüne yönelik matematiksel paylaşım esasına dayanan şu önerileri getirmektedir (Dışişleri Bakanlığı, 1996: 14); Öncelikli olarak her ülke ihtiyacı olan su miktarını, her proje için ayrı ayrı ve projenin işletmede, inşa halinde veya planlanmış olduğunu belirterek bildirecek ve Dicle ve Fırat Nehirleri için ayrı ayrı hidrolojik veriler karşılıklı olarak müzakere edilecektir. Su sorununa ilişkin Ortak Teknik Komite, tüm verilerin derlenmesinden sonra, her nehir için ayrı ayrı olmak üzere, önce işletmedeki projeler için daha sonra inşa halindeki projeler ile planlanmış projeler için su ihtiyacını saptamalıdır.

Irak, Türkiye'yi sürekli olarak haklarının ihlal edildiği iddiası ile suçlamaktadır. Bu iddiasını hemen her platformda dile getirmeye çalışmaktadır. Ancak Suriye'nin iddiaları gibi Irak'ın da iddiaları gerçeğe aykırı ve dayanaksızdır. Dicle, sularından neredeyse istediği şekilde yararlanan Irak, Fırat sularından ise mümkün olan en çok suyu almaya yönelik politikalar izlemektedir.

Bağdat yönetimi, Atatürk Barajı'nın ilk dolumu aşamasında, Türkiye'nin kendilerini önceden bilgilendirmediğini ve su miktarını taahhüt ettiği miktarın altına düşürerek uluslararası hukuku çiğnediğini dile getirmiştir. Bağdat yönetimine göre, Türkiye, yeni barajlar ve tesisler inşa etmek suretiyle, aşağı kıyıdaş ülkeleri mağdur etmektedir (Bilgiç, 2006: 110).

Başbakan Maliki yönetimindeki Irak Hükümeti, özellikle 2011 yılı sonundan itibaren, Türkiye'yi ülkesine karşı bir tehdit unsuru olarak gördüğünü ifade etmektedir. Maliki'nin açıklamaları, II. Körfez Savaşı (2003) sonrası Irak'ta güçlenen Şii kesimin anlayışının bir tezahürüdür. Irak'ta ve bölgede güçlenen Şii yapı sınıraşan sular konusunda da doğrudan ya da dolaylı olarak Türkiye'ye yönelik tutum geliştirmektedir.

C.İki Ayrı Havza Yaklaşımı

Irak, Fırat ve Dicle'yi iki ayrı havza olarak değerlendirmektedir (Durmazuçar, 2002: 135). Türkiye ise bu yaklaşıma karşı çıkmakta ve tek havza

ilkesini vazgeçilmez olarak kabul etmektedir. Bu durum iki ülke arasındaki uzlaşmazlığın önemli noktalarındandır.

Fırat ve Dicle, Basra Körfezi'nin yaklaşık 180 km kuzeyinde birleşerek Şatt-ül Arap adını alarak, Körfeze dökülmektedirler. Her iki nehrin su toplama havzası 884 000 km²'dir. İki nehir özellikle Irak topraklarında birbirine çok yaklaşmaktadır. İki nehir arasında hiçbir doğal engel veya yükselti bulunmamakta, hatta bazen bunların suladıkları alan dahi birbirinden ayırt edilememektedir (Bilen, 1996: 64). Bu nedenle Fırat ve Dicle, Şatt-ül Arap Nehri'nin iki kolu kabul edilebilir. Bu iki nehir birbirine çok yakın olduğu için Dicle Nehri'nden Fırat Nehri'ne su aktarmak mümkündür. Ancak bu durum, özellikle Irak ama aynı zamanda Suriye tarafından kabul edilmemekte ve su tahsislerinin her nehir için ayrı yapılması istenmektedir.

Irak'ın Basra Körfezi'ne doğrudan erişimi, sadece Umm Kasr kıyısından, 56 kilometrelik kısımdan sağlanmaktadır. Geriye stratejik bakımdan önemli olan Şatt-ül Arap su yolu kalmaktadır. Bu yol sayesinde Basra Limanı'ndan Körfeze ve oradan da diğer bölgelere petrol ihracı sağlanmaktadır (Macintyre, 2008: 363-364). Irak, bu nedenle Fırat ve Dicle sularını kendisi açısından stratejik ve hayati önem taşıyan sular olarak değerlendirmekte ve bu sulardan mümkün olan en çok şekilde yararlanmaya yönelik politikalar izlemektedir.

D.Yeni Bir Antlaşma Talebi ve Irak ve Suriye Çıkar Çatışması

Irak'a göre sular rejimini düzenleyen metin olan 1987 Protokolü'nün hazırlanmasında, Atatürk Barajı'nın yapımı esas alınmıştır. Atatürk Barajı'nın yapımı tamamlandıği için 1987 Protokolü'nün de süresi dolmuştur ve artık geçersizdir.

Irak, Suriye gibi 1987 protokolünün geçerliliğini yitirmesi ile birlikte, Türkiye'nin Fırat'tan bıraktığı su miktarının yeniden saptanması gerektiğini iddia etmektedir (Saltürk, 2006: 31). Irak, yeni bir anlaşma yapılması gerektiğini ve bununla da kendilerine en az 700 m³/sn su bırakılmasının gerektiğini de dile getirmiştir (Denk, 1997: 49). Bu iddia Fırat'ın yıllık ortalama debisinin 1000 m³/sn olduğu, bu suyun her bir ülkeye 1/3 oranında eşit dağıtılması gerektiği anlayışına dayanmaktadır.

Irak, Suriye'nin Dicle suyuna katkısı olmadığı gerekçesiyle Suriye'nin Dicle ile ilgili görüşmeler sürecine de dahil olmaması gerektiğini savunmaktadır (Durmazuçar, 2002: 135). Irak, Türkiye ve Suriye'nin tüketim için Dicle Nehri'nden kullanımlarının fazla olmayacağını, bu nedenle Dicle suyunun çoğunun kendisine kalacağını hesaplayarak, Fırat'tan daha fazla su elde etmeye çalışmakta ve Fırat'ı daha çok gündeme taşımaktadır. Suriye ise Dicle'nin fazla suyunu kendi

santrallerinden geçireceği ve Irak'ın Fırat konusundaki tutumu da kendi tutumuyla örtüştüğünden suların birleştirilmesine karşı çıkmakta ve Türkiye'ye karşı Irak ile birlikte hareket etmektedir (Bilen, 1996: 67). Irak, Suriye gibi Fırat ve Dicle'yi iki ayrı havza olarak kabul ettiği için bunların ayrı ayrı ele alınarak sularının hesaplanmasını isterken, Suriye'nin bu süreçte söz sahibi olmasına da itiraz etmektedir (Dursun, 2006: 169).

Irak'ın bu tutumu ikircikli bir politikayı yansıtmakta ve siyaseten Türkiye'nin elini güçlendirmektedir. Irak'ın Suriye için Dicle'ye katkı yapmıyor diye görüşmelere katılmasını söylemi, Fırat'a hiç katkı yapmaması ama Fırat'tan en çok suyu isteyen ülke olması nedeniyle Irak'ı açığa düşürmekte, iddialarının temelsizliğini göstermektedir.

Irak, bir taraftan sınıraşan suların ülkelerin ihtiyaçları dikkate alınarak bölüşülmesini talep ederken, diğer taraftan Fırat sularının üçe bölünmesini talep ederek, tutarsız bir tavır sergilemektedir. Aslında bu tutarsızlık Irak'ın Fırat ve Dicle'nin her birinden maksimum yararlanma isteğinden doğmaktadır (Demir, 2006: 67).

Ayrıca Irak'ın su ile ilgili en temel sorunu, suyun azlığı değil, suyun miktar olarak istikrarsızlığıdır. Özellikle mevsimsel yağışlardan dolayı, Dicle Nehri'nin taşması ve zamanında tedbir alınmaması, tarım alanlarını olumsuz etkilemekte ve beraberinde tarımsal üretimi geri bırakmaktadır (Dalar, 2009: 97). Tam da bu noktada, Türkiye'nin yaptığı barajlar Irak'ın iddialarının aksine, suların düzenlenmesi yoluyla Irak'a da yarar sağlamaktadır.

III. TÜRKİYE'NİN SINIRAŞAN SU SORUNUNA İLİŞKİN YAKLAŞIMI

Türk dış politikası barış önceliklidir. Türkiye, değil sadece komşularıyla, aynı zamanda tüm dünya ile iyi komşuluk ve dostluk esasına dayanan ilişkiler kurmuştur. Türkiye'nin sınıraşan su politikası da bu ilkeler doğrultusunda oluşmaktadır. Türkiye bu çizgiye uygun olarak, Fırat ve Dicle sularının kullanımında; Irak ve Suriye'nin isteklerine mümkün olabildiğince olumlu yaklaşmakta ve bölge istikrar ve barışına katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda olmak üzere, Barış Suyu Projesi ve Manavgat Suyu Projesi gibi bazı projeleri de ortaya atarak, Ortadoğu'nun su sorununu çözmeye çalışmaktadır. Ancak bölge ülkelerinden, her iki projede de olduğu üzere, Türkiye'nin yaklaşımına paralel ve çözüm odaklı yanıtlar gelmemekte ve sorun tam olarak çözülememektedir.

Türkiye, her zaman olduğu gibi, "sınıraşan su ve uluslararası su" ile ilgili konularda kıyıdaşlarıyla olan ilişkisini "iyi komşuluk" politikası üzerine inşa etmiştir (Kibaroglu ve diğerleri, 2005: 20).

A.Suyun Silah Olarak Kullanılmaması

Türkiye'nin su politikasının en önemli unsurlarından birini, suyu bir silah olarak görmeme ve kullanmama yaklaşımı oluşturmaktadır. Körfez savaşları öncesi ve sonrasında da örnekleri görüldüğü üzere, zaman zaman batıdan bu yönde talepler de gelmesine rağmen, Türkiye, komşularına karşı suyu bir silah olarak kullanmamıştır.

Türkiye, suyu ikamesi mümkün olmayan 21.yüzyılın stratejik kaynağı olarak kabul etmektedir. Türkiye, su kaynaklarını, ekonomik ve sosyal kalkınmanın ve gıda güvenliğinin önemli bir unsuru olarak değerlendirmekte ve su politikasını AB ile tam üyelik müzakereleri ve bölgesel gelişmeleri göz önünde tutarak, değişen koşullara göre oluşturmaktadır. Ayrıca, gelecek 20-25 yıl içerisindeki su sıkıntısının muhtemel su krizine dönüşme ihtimalinin olduğu değerlendirilmesi de yapılmakta ve bu durumu göz önünde bulunduran politikalar üretilmektedir (Dışişleri Bakanlığı, Şubat 2012).

Ancak buna rağmen, dönemin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Güler'in, *"Biz hidrolik kapasitenin şu anda sadece %35'ini kullanıyoruz. Her sene 3-5 milyar dolarlık enerjiyi denizlere taşıyoruz. Maalesef nedense yanlış bir politika uygulanıyor veya bir politikasızlık sonucunda su kaynaklarımızdan yararlanamıyoruz."* şeklindeki ifadesinden, güncel politikanın yetersizliğini ve suya gereken önemin verilmediği anlamaktayız (Ünsal, 2010).

Suyun yaşamsal bir kaynak olması karşısında, silah olarak kullanılması Türk dış politikası ilkelerine aykırıdır. Türkiye, idealist bir yaklaşımla, insani ihtiyaçları, çıkarlarının üstünde değerlendirmektedir.

B.Tek Havza Politikasının Vazgeçilemezliği

Türkiye'nin sınıraşan sular sorununa ilişkin politikasının en önemli unsurlarından birini tek havza politikası oluşturmaktadır. Irak ve Suriye ise tek havza politikasına karşı çıkmaktadır.

Türkiye, Fırat ve Dicle'yi tek bir havza olarak kabul etmektedir. Bu nehirler aynı bölgeden doğmakta ve birbirine çok yakın topraklardan akmakta ve Basra Körfezi'ne dökülmeden önce birleşmektedir. Ayrıca Irak, 1980'li yılların ortalarında Tartar Kanalı'nı inşa ederek bu iki nehri birleştirmiştir (Dursun, 2006: 128). Ankara, iki nehrin doğal ve yapay şekilde birleşmesinden ve suladığı topraklardan hareketle, meydana gelen havzayı tek havza olarak kabul etmekte ve tek havza politikasını vazgeçilmez bir politika olarak nitelemektedir.

Türkiye, Fırat ve Dicle nehirlerini beraber değerlendirerek, sınıraşan su sorununu çözmeye önerisinde bulunmuş ancak bu öneri, Irak ve Suriye tarafından red

edilmiştir. Her iki ülkede, bu nehirlerle ilgili sorununun ayrı ayrı ele alınması gerektiğini, Türkiye'nin önerisinin kendileri açısından tartışılmaz bir öneri olduğunu iddia etmektedir (Üste, 1998: 236). Türkiye'nin tezinin kabulü durumunda; Suriye, Dicle ve Asî Nehri konusunda pazarlık gücünü yitirecektir. Aynı durum, Fırat'a hiç katkı yapmamakla beraber toplam suyun yıllık % 64.4'ünü almak isteyen Irak için de geçerlidir. Bu nedenle Türkiye'nin önerisi red edilmektedir.

C.Suyun Kullanım ve Paylaşım İlkeleri

Türkiye'nin su politikasında suyun kullanım ve paylaşımının nasıl olacağı önemli bir yer işgal etmektedir. Türkiye'nin sınıraşan suların kullanımına dair izlediği dış politika, uluslararası hukuk ilkelerine uygundur.

Türkiye, suların hakça, akılcı ve optimum kullanımının, suyun yararlarının, paylaşılmasının ve diğer kıyıdaş ülkelere "ciddi zarar" (significant harm) verilmemesinin esas olduğu, sorununun bütüncül bir yaklaşımla ve her yönüyle ele alınması gerektiğini, savunan bir dış politika izlemektedir (Dışişleri Bakanlığı, Ocak 2012)

Türkiye'ye göre, suların tahsisi bakımından, uluslararası hukukta, "Hakça ve Akıllı Kullanımı" ile "Önemli (Ciddi) Zarar Vermeme" şeklinde iki temel ilke vardır. Bunlara ilişkin tespit, bilimsel ve objektif kriterlerle yapılmalıdır. Ayrıca Türkiye, "Hakkaniyet" ilkesine uyararak, taahhüt ettiği suyu bırakmaktadır (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2003: 147).

Türkiye'nin sınıraşan su sorunundaki izlediği bütüncül yaklaşımın esasında suyun niteliği, niceliği ve sınıraşan suların tamamının birlikte ele alınması anlayışı yatmaktadır. Buna göre hiçbir ülke, suyu kirletmemeli, su kaynaklarına zarar vermemelidir. Ayrıca Asî Nehri de, Fırat ve Dicle Nehirleri gibi, paylaşımın öznesi olmalıdır.

Sınıraşan sular sorununun önemli bir boyutunu suyun kullanımı oluşturmaktadır. Şayet söz konusu sular optimum ve akılcı kullanılırsa, su kaynakları büyük oranda sorun oluşturmadan ülkelerin ihtiyacını karşılayabilir. Ancak Irak ve Suriye, suları kötü yönetmektedir. Bu nedenle su kaynaklarının paylaşımı sorunu daha çok gündeme gelmektedir.

Irak ve Suriye, Fırat ve Dicle sularının çoğunu tarım topraklarını sulama için kullanmaktadır. Sulamanın yapıldığı yerlerin verimi bakımından Türk toprakları verimli iken, Irak ve Suriye toprakları için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Türk topraklarının sulamayla beraber verimi oldukça artmaktadır. Ancak, Irak ve Suriye, sulansa dahi verimi yüksek olmayan topraklara ciddi su harcamakta; karşılığında ise az verim almaktadır.

Türkiye, sınıraşan su sorununun aslında bir kullanım sorunu olduğunu dile getirmiştir. Ankara'ya göre Suriye ve Irak suyu verimsiz kullanmakta ve israf etmektedir. Irak'ın su ihtiyacının Dicle'den Fırat'a su aktarımı yapılması suretiyle giderilebileceğini ifade ederken, aslında bu işin Tartar Kanalı aracılığıyla da gerçekleştirilmekte olduğunu dile getirmektedir (Denk, 1997: 65). Bu bağlamda olmak üzere, hem Suriye hem de Irak'ın tarım alanlarında daha doğru sulama teknikleriyle, daha doğru yerlerde tarım yaparak uygun çözümler üretilebileceği de ortadadır. Ancak söz konusu ülkeler, sorunu farklı yöntemlerle çözmek yerine, sorunun kaynağı sanki Türkiye'nin izlediği politikaları gibi hareket etmekte, belli miktar suyu garanti altına almaya ve uluslararası kamuoyunu bu bakımdan yanlarına çekmeye çalışmaktadırlar.

Türkiye, bütün bunlardan dolayı sorunun asıl kaynağının paylaşım değil kullanım sorunu olduğunu savunmaktadır. Türkiye sulara katkısından daha az oranda kullanım talebinde bulunurken; diğer iki ülke katkılarının çok üzerinde su istemektedir ki bu yaklaşım tarafları karşı karşıya getirmektedir. Türkiye'nin bu sorunun aşılması için önerdiği üç aşamalı plan ise diğer devletlerin tutumu nedeniyle sonuçsuz kalmıştır. Türkiye'nin üç aşamalı plan önerisi politik değil, teknik yönü ağır basan bir yaklaşımdır. Diğer ülkeler, konuyu siyasi bir çözüme kavuşturmayı amaçlarken Türkiye, sorunun teknik bir sorun olduğunu ve çözümünün de politik değil teknik yöntemlerle olması gerektiğini, bu nedenle en makul çözüm yaklaşımının üç aşamalı olduğunu savunmaktadır.

D. Türkiye'nin Baraj ve Tesisler Yaklaşımı

Sınıraşan Sular sorununda aşağı kıyıdaş ülkeler olan Suriye ve Irak, sürekli olarak ve her platformda Türkiye'nin sular üzerinde tesis yapmasına karşı çıkmaktadır. Her iki ülke de Türkiye'yi tesisler yapmak suretiyle su kaynaklarından mahrum bıraktığını ve Türkiye'nin bu suretle suları kirlettiğini iddia etmektedir. Türkiye ise bu tür girişimleri eleştirmekte ve tesis yapmasının mutlak egemenliğinde olduğunu savunmaktadır.

Irak ve Suriye, Türkiye'yi GAP ile ilgili olarak uzun yıllardan beridir eleştirmektedir. GAP, Türkiye'nin sınıraşan sularla ilgili politikasındaki temel taşlardan biridir.ⁱⁱ Bu nedenle GAP'ın ve bu bağlamda Atatürk Barajı'nın da Türk dış politikası bakımından incelenmesinde yarar vardır. Daha önceden genellikle bu nehirlere kıyıdaş olan ülkeler, su konusunda işbirliği yapmakta iken, GAP inşaatının başlaması ile ilişkilerde adeta kırılma olmuş ve işbirliği yerini rekabete, çatışmaya bırakmıştır.

Irak ve Suriye GAP projesi ile birlikte, Türkiye'ye yönelik eleştirilerini sertleştirmişlerdir. Her iki ülke baraj yapımı esnasında az su aldıklarını, sularının kirletildiğini ve tarım alanlarının zarar gördüğünü iddia etmiştir. Irak ve Suriye,

Atatürk Barajı'nın dolumu sırasında, herhangi bir mağduriyet yaşamamıştır. Türkiye 1987 protokolünde taahhüt ettiği miktardan fazla su vermiştir. Ancak buna rağmen, her iki ülke taleplerini artırarak, toplam 700 m³/sn su talep etmeye başlamışlardır (Öziş, 1997: 83; Yavuz, 2008: 231). Bu durumda Türkiye, toplam su potansiyeli ve su talepleri dikkate alındığında, diğer ülkelere düşen payın 1/3'ünü bile alamayacak demektir.

GAP bölgedeki su sorununun tarihsel gelişiminde önemli bir yere sahiptir. GAP'a kadar sel ve kuraklık nedeniyle işbirliği yapan kıyıdaş ülkeler, bu proje ile birlikte su ile mücadele eder hale gelmişlerdir (Denk, 1997: 19).

Kuraklık ve taşkınlıklar bakımından GAP'ın sağladığı yararlar, sadece Türkiye için değil aynı zamanda bölge için de geçerlidir. Çünkü GAP, kurak zamanlarda su kaynağı, akış aşırı olduğu zamanlarda da sel ve baskın felaketlerinden koruyan bir emniyet sübabı görevini de görmektedir. Bu nedenle Türkiye, Irak ve Suriye iddialarının aksine GAP'ın onlar için de yararlı olduğunu savunmaktadır. Türkiye, kuraklık, sel, taşkınların önlenmesi ve bölge ikliminin düzenlenmesi bakımından GAP'ın diğer kıyıdaş ülkelere olumlu dışsalıkları olduğunu dile getirmektedir.

Türkiye, Suriye'nin Asi Nehri sularını kirlettiğini ve bu nedenle de Türkiye'ye zarar verdiği ifade etmektedir. Türkiye'nin Suriye'yi eleştirdiği konulardan biri de baraj kapaklarının açılması suretiyle su bırakıldığı durumlarda, bunu Türkiye'ye bildirmemesidir. Suriye'nin bu bilgi paylaşımına gitmemesi sonucu tarım alanlarının ve ürünlerin zarar gördüğü dile getirilmiştir.

Türkiye, sınıraşan sular konusunda, Suriye'nin tutarsız hareket ettiğini, aşağı kıyıdaş devlet olduğu Fırat konusunda daha fazla su isterken, Asi Nehri bakımından aşağı kıyıdaş devlet konumunda olan Türkiye'nin sulardan yararlanma hakkını engellediğini ileri sürmektedir (Dalar, 2010: 111).

Suriye ve Irak barajların yapımına itiraz ederken, günümüzde bu barajlardan yararlanmaktadır. Keban, Karakaya ve Atatürk Barajı yapıldıktan sonra, aşağı kesimlerde sel felaketleri yaşanmaz hale gelmiştir. Benzer şekilde su azlığı ve yokluğu yaşanmadığı gibi nehirlerden su alma zorlukları da ortadan kalkmıştır (Akmandor, 2010).

6 Şubat 2011'de Suriye ile Türkiye, Asi Dostluk Barajı'nın temelini atmıştır. Bu barajın iki ülke arasındaki çatışmaları sona erdireceği ve işbirliğini ön plana çıkaracağı beklenirken; Arap Baharı kaynaklı olaylardan sonra, 2011 yılı sonunda, Suriye söz konusu anlaşmayı askıya almıştır. Böylece sınıraşan su sorununun devletler arası işbirliği unsuru olmasının zorluğu anlaşılmıştır.

E.Üç Aşamalı Plan ve Matematiksel Paylaşım

Türkiye'nin sınıraşan su sorununa ilişkin izlediği politikanın önemli bir ayağını da üç aşamalı plan ve suyun matematiksel paylaşımı oluşturmaktadır. Türkiye, her iki ülkenin ihtiyacı olan su miktarını akılcı, hakça ve optimum kullanım esaslarını dikkate alarak karşılamaktadır.

Türkiye'nin sınıraşan sular sorununa yönelik izlediği politikalardan biri de üç aşamalı planla ortaya konulmuştur. Resmi adı "Dicle-Fırat Havzası Sınıraşan Sularının Optimum, Akılcı, Hakça Kullanımı: Üç Aşamalı Plan" olan üç aşamalı plan önerisinin birinci aşamasını, suyun envanterinin çıkarılması, ikinci aşamasını, toprağın envanterinin çıkarılması, üçüncü aşamasını ise su ve toprak envanterlerinin değerlendirilmesi suretiyle en uygun sulama sistemlerinin saptanması, suyun kullanımına dair en iyi çözümlerin üretilmesi aşaması oluşturmaktaydı.

Planla üç aşamalı belli bir program izlenerek, bölgenin su sorununun çözülmesi hedeflenmiştir. Ancak kıyıdaş diğer ülkeler, bu planı kabul etmeyerek sorunun çözümü bakımından Türkiye'nin bu yöndeki katkısını sonuçsuz hale getirmiştir. Kıyıdaş diğer ülkelerin bu tutumu uzlaşmadan uzak bir anlayışla hareket ettiklerini, çözümden çok çatışmaya yatkın olduklarını açıkça göstermektedir.

Türkiye, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun da görüşüne uygun olarak, matematiksel oran yaklaşımını kabul etmemekte ve paylaşımın hakça kullanım esaslarına göre olması gerektiğini savunmaktadır. Bununla beraber, Irak ve Suriye'nin su talepleri gerçekçi olmaktan uzaktır. Bu talepler gerçek su ihtiyacından değil, politik tutumdan kaynaklanmaktadır. Her iki ülkenin politik olan taleplerinin karşılanması gerçekte mümkün olmadığı gibi Türkiye için gelecekte sorun olabilecektir.

Türkiye sınıraşan su sorununda hep daha fazla su vermek zorunda bırakılan ülke konumundadır. Öncelikle bu durum adil değildir. Ayrıca eğer su kaynakları kıyıdaş ülkelerin taleplerini asgari düzeyde de olsa karşılamaya izin vermeyecek kadar kısıtlanırsa, o zaman Türkiye daha çok suçlanabilecektir. Bu nedenle bölgesel barışın sürdürülmesinde sorumluluğun Türkiye'nin üzerine atılması riskli ve gerçekçi olmayan bir durumdur. Bu tür yaklaşımların temelinde dostane olmayan anlayışlar ve politikalar yatmaktadır.

Türk uzmanlara göre Türkiye, 1987 Protokolü'ne göre günlük ortalama 500 m³/sn'den fazla su bırakmayı taahhüt etmiş olsa da bu miktar fazladır. Aslında verilmesi gereken su miktarı 350 m³/sn'dir (Köni, 1994: 62). Ancak Suriye, günlük ortalama 350 m³/sn'ye değil, 500 m³/sn'ye bile razı olmamakta ve talebini 700 m³/sn'ye çıkarmaktadır.

Türkiye, bir iyi niyet gösterisi olarak, talep edilen bilgi ve verilerin diğer kıyıdaş ülkelere iletildiğini ve bilgi değişiminin havza bazında karşılıklı olması gerektiği vurgulamaktadır (Dışişleri Bakanlığı, Ocak 2012). Ancak diğer kıyıdaşlar buna uygun hareket etmemektedir.

F. Sınıraşan Su Anlayışının Kabulü ve Kazanılmış Haklar Tezinin Reddi

Türkiye, suyu tüm boyutlarıyla ele alan küresel ölçekte kabul gören uluslararası bir sözleşme bulunmadığını ve Fırat ve Dicle'nin "Uluslararası Su" değil, "Sınıraşan Su" olarak kabul edildiğini savunan bir politika izlemektedir (Dışişleri Bakanlığı, Ocak 2012).

Fırat ve Dicle Nehirlerini uluslararası su halinde düzenleyen bir uluslararası hukuk normu yoktur. Bu nehirlerin hukuksal niteliği tartışmalıdır. Türkiye için Fırat ve Dicle Nehirleri birer sınıraşan sulardır.

Türkiye, sınıraşan sular üzerinde, yukarı kıyıdaş devletin her türlü yetkisinin olduğunu iddia eden mutlak egemenlik görüşüne yakındır. Türkiye, bu suların kendi egemenliği altındaki topraklardan kaynaklanması nedeniyle, suların yararlanma önceliğinin kendisine ait olduğunu, egemenliğine konu olan bu suların uluslararası alanda tartışılmamasını istemekte ve ihtiyacı dışında kalan suların sınır ötesindeki devletlerin yararlanabileceğini dile getirmektedir (Dalar, 2009: 95). Türkiye, mutlak egemenlik ilkesinden vazgeçmemekle beraber, bu ilkeyi yumuşatarak kullanmaktadır. Bu bağlamda olmak üzere; suyun yararlarının paylaşılmasına taraf olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye, Irak ve Suriye'nin kazanılmış haklar tezini kabul etmemektedir. Türkiye, kazanılmış hakların ortak suların hakkaniyete uygun kullanımında dikkate alınan verilerden sadece biri olduğunu ve tek başına belirleyici olamayacağını değerlendirmektedir (Denk, 1997: 50).

G. Uluslararası Platform ve "Türkiye Su Zengini" İddiasının Reddi

Sınıraşan su sorununun en önemli bir boyutu da sorunun platformunun değiştirilmeye çalışması ve aynı zamanda buna paralel olarak, Türkiye'nin su zengini olduğunun iddia edilmesidir. Bu iddiaların temelinde Türkiye'nin "köşeye sıkıştırılması" politikasının olduğu aşikardır. Starr'a (1991: 28) göre, su zengini olarak düşünülen Türkiye, Ortadoğu'da dengeleyici bir güç konumundadır.

Ortadoğu Bölgesi'nde konuşulan sorun, sınıraşan sular sorunu olunca, işbirliğinden çok çatışma ihtimali gündeme gelmektedir (Mütercimler, 1997: 453). Suriye ve Irak'ın sorunu uluslararası zemine çekme ve Türkiye'nin su zengini

olduğunu ileri sürme politikalarında da aslında benzer bir anlayışın hakim olduğu ileri sürülebilir.

Türkiye, sorunun uluslararası platforma taşınması yerine, üç ülke arasında uzlaşarak çözülmesini istemektedir. Yapılacak görüşmelere Asi Nehri ile birlikte, bölgenin tüm su kaynaklarının dahil edilmesini savunmaktadır (Saltürk, 2006: 31).

Su sorununun çözümü için 3 Eylül 2009'da Türkiye, Irak ve Suriye arasında "Üçlü Bakanlar Toplantısı" yapılmıştır. Bu toplantıda; Irak, Suriye üzerinden Irak'a dökülen Fırat'ın su miktarının artırılması için Türkiye'den talepte bulunmuş olduğunu ama Türkiye'nin, su talebi konusunda herhangi bir adım atmadığını dile getirmiş ve günlük saniyede ortalama 500 metre küp verilmekte olan su miktarının artırılmasını istemiştir (Semin, 2010).

Türkiye Mart 2009'da 5. Dünya Su Forumu ve Bakanlar Konferansı'na ev sahipliği yapmıştır. "Su için Farklılıkların Birleştirilmesi", ana temalı forum ülkeler arasında sürdürülebilir su kullanımıyla ilgili zorlukların üstesinden gelinmesini sağlayacak iş birliğinin güçlendirilmesinin önemini vurgulamak bakımından önemlidir. Bu girişim de Türkiye'nin barışçıl dış politikasının bir uzantısıdır.

Ayrıca Türkiye ve Suriye arasında 16 Eylül 2009'da Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Antlaşması imzalanmış ve İşbirliği Konseyi'nin kurulmasına dönük antlaşmayı müteakip 13 Ekim 2009'da, Türkiye-Suriye Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi 1. Bakanlar Kurulu toplantısı yapılmıştır. İki ülke karşılıklı olarak 90 günle sınırlı olmak kaydıyla vizeleri kaldırmış ve yaklaşık 40 protokol, proje, mutabakat zaptı ve anlaşma üzerinde çalışma kararı alınmıştır, iki ülkenin ekonomik ve toplumsal entegrasyonu ya da işbirliği yönünde adımlar atılmış ve su sorunu da dahil olmak üzere, iki ülke arasındaki sorunların çözümü hedeflenmiştir (Ayhan, 2012).

Su konusu Avrupa Birliği (AB) ile de müzakere edilen bir konudur. AB su mevzuatının ana belgesi AB Su Çerçeve Direktifi/Yönergesi (SÇD)'dir. SÇD, nehir havzası yönetiminde, AB üyeleri arasında iş birliğini zorunlu tutarken; AB üyesi olmayan ülkelerle de uygun eşgüdümün kurulması için çalışılmasını salık vermektedir. Ayrıca, AB Konseyi tarafından 14 Nisan 2003 tarihli Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi'nde (KOB), sınıraşan sular konusuna yer verilmiş; Türkiye'nin sınıraşan sular konusunda SÇD ve AB'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler çerçevesinde işbirliğine gitmesi talep edilmiştir. Belgede belirtilen ve SÇD'de atıfta bulunulan "Sınıraşan Suların ve Uluslararası Göllerin Kullanımı (Helsinki)", "Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Almaya Katılım ve Yargıya Başvuru (Aarhus)" ve "Sınıraşan Çevresel Etki Değerlendirmesi (Espoo)" sözleşmelerine Türkiye taraf değildir. 2003 yılı Ulusal Programı'nda söz konusu sözleşmelerin AB'ye üyelikle birlikte değerlendirileceği kaydedilmiştir (Dışişleri Bakanlığı, Şubat 2012)

AB Komisyonu'nun 6 Ekim 2004 tarihli Etki Değerlendirme Raporu'nda "Orta Doğu'da su önümüzdeki yıllarda giderek artan biçimde stratejik bir konu haline gelecektir. Türkiye'nin AB'ye katılımı ile beraber su kaynaklarına ve alt yapılarına ilişkin uluslararası yönetimin AB için önemli bir mesele haline gelmesi beklenebilir" ifadelerine yer verilmiştir (CEC, 2004: 9).

Türkiye'ye yönelik su isteklerinde dayanak olarak kullanılan argümanlardan biri de Türkiye'nin su zengini olarak nitelenmesidir. Böylece Türkiye'nin kendilerine daha fazla su vermesi gerektiği ifade edilmeye çalışılmakta ve bu talebe dayanak kabul edilmektedir. Eğer Türkiye iddia edildiği üzere su zengini bir ülke ise o zaman Türkiye'nin aşağı kıyıdaş ülkelere daha fazla su bırakması en azından politik bakımdan adeta zorunlu bir hal alacaktır. Ancak su kaynaklarının durumuna bakıldığı zaman, Türkiye'nin su zengini bir ülke olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Türkiye, su zengini bir ülke olmadığı gibi bölgenin su kaynaklarına en çok sahip ülkesi de değildir. 2030'lu yıllara gelindiğinde ülkenin su baskısı altında olacağı beklenmektedir (Republic of Turkey, 2009: 46). Bölgede Türkiye'nin su zengini bir ülke olduğu ve maksatlı olarak su potansiyeli mevcut olandan daha fazla gösterilmeye çalışılmaktadır. Türkiye su kaynaklarının dağılımındaki dengesizlik nedeniyle gelecekte su kaynaklarının ihtiyaçlarını karşılamaması riski ile karşı karşıyadır (Durmazucar, 2002: 116).

Dünyadaki toplam kullanılabilir yer altı ve yer üstü tatlı su kaynakları yaklaşık olarak 9 bin km³ olarak saptanmıştır. Bu miktar dünya nüfusuna bölünürse, kişi başına su yaklaşık 1600 m³ gibi bir miktara karşılık gelmektedir. Durum böyle olunca Türkiye, standartlara göre bölge ülkelerinden daha iyi durumda olsa bile, su zengini bir ülke olarak kabul edilemez (İmer, 2010)

Türkiye'nin bütün nehirlerinden, çaylarından ve derelerinden bir yılda ortalama olarak 186 milyar m³ su akarken, sadece Tuna Nehri'nin yıllık ortalama su potansiyeli 206 milyar m³'tür (Can, 2010). Gerekli tedbirler alınmazsa, Türkiye'nin 2010 yılından itibaren su bakımından yoksulluk sınırının altına düşeceği hesaplanmıştır (Keleş, 2010).

Türkiye'nin yıllık su kapasitesi ortalama 186 milyar m³ iken, tüketilebilir su miktarı, 110 milyar m³'tür. Türkiye'nin nüfusu 60 milyon kabul edilecek olursa, kişi başına ortalama 1833 m³ su düşmektedir. Bu miktar Türkiye'nin nüfus artışı ile birlikte 2020 yılında neredeyse yarıya düşecektir. Bu miktarın 2020 yılında kişi başına 980 milyar m³ olacağı öngörülmektedir (Dışişleri Bakanlığı, 1996: 1-2). Böyle bir durumda da Türkiye'den değil 2020'lerde 72 milyonu aşan nüfusu ile bugün bile su zengini olarak söz etmenin olanaksız olduğu anlaşılmaktadır. Hatta İmer'e (2010) göre, Türkiye'de kişi başına düşen ortalama yıllık su miktarı, 2020 yılında 1000 m³ e düşecektir. Türkiye'nin su fakiri olması anlamına gelmektedir.

Aynı durum bölge ülkeleri için daha da kötü bir hal alacağı için bu durum bölgesel çatışma riskini artıracaktır.

Kişi başına ortalama yıllık su miktarları; 1993 yılında Irak'ta 2110, Türkiye'de 1830, Suriye'de ise 1420 m³ iken, bu miktarlar 2020 yılında sırasıyla; 1062, 1000 ve 760 m³ olacağı öngörülmektedir. Buna göre, söz konusu ülkeler arasında su kaynakları bakımından en iyi durumda olan ülke Irak'tır (Toklu, 2012).

Bir ülkenin su bakımından zenginliğinin en önemli ölçütü olarak "kişi başına düşen yıllık ortalama su miktarı" kullanılmaktadır. Ancak bu kıstasla birlikte yağış rejimi, bölgeler arası iklim benzerlikleri, suları depolama imkanı gibi faktörler de sudan yararlanmayı büyük ölçüde etkilemektedir (Şalvarcı, 2003: 111). Eğer bir ülkede kişi başına düşen kullanılabilir yıllık su miktarı 1000 m³'ün altında ise o ülke ciddi bir su kriziyle karşı karşıya kalmış kabul edilmektedir. Bu seviyenin altındaki durumlarda ulusal sağlık ve ekonomik kalkınma tehlikede olup, suyun 500 m³'ün altına düşmesi halinde insan yaşamının tehlikeye girebileceği ifade edilmektedir (Shiva, 2003: 17).

Bir ülkede toplam su miktarı ile yıllık kullanılabilir su miktarı arasındaki farkın büyük olması olumsuz olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'de kişi başına düşen yararlanılabilir su miktarı, ortalama 1400-1800 m³, toplam su miktarı ortalama 2800-3600 m³'tür. Ancak asıl olan toplam değil kullanılabilir ya da yararlanılabilir su miktarıdır. Bir ülkenin su zengini sayılabilmesi için toplam kullanılabilir su miktarının 10 000 m³'ten fazla olması gerekir (Şalvarcı, 2003: 111-112). Bu durum bize Türkiye'nin su zengini bir ülke olmadığını göstermektedir.

Bütün bunlardan da anlaşılacağı üzere, gerek toplam su, gerekse kullanılabilir ya da yararlanılabilir su ölçüğü asıl alınsın Türkiye su zengini değildir. Bu değerlendirmeler kasıtlıdır. Kasıtlı değerlendirmelerin olduğu ortamda iyi komşuluk ilişkilerinin ve iyi niyetin geçerli olduğunu söylemek çok da kolay görünmemektedir.

SONUÇ

Sınırşan su sorunu salt bir su sorunu değildir. Sınırşan su sorunu temelde politik hale dönüştürülmüştür. Günümüzde sınırşan su sorununun, gündemin en sıcak değil ama önemli gündem maddelerinden biri olduğu söylenebilir. İkinci Körfez Savaşı'nın (2003), başta Irak'ta olmak üzere, bölgesel etkilerinin ortadan kalkması; su sorununu gündeme daha çok taşıyacaktır. Irak'ın savaş sonrasında toparlanması ve Suriye üzerindeki uluslararası kamuoyu baskısının azalması ve Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin sona ermesi ile birlikte, sınırşan su sorunu bu ülkeler tarafından daha sıklıkla dile getirilecektir.

Geçmişten günümüze Türkiye dışındaki kıyıdaşların izledikleri politikalara bakıldığında, sürekli olarak su talebini artıran, suyu bir işbirliğinden öte, bir çatışma unsuru haline getiren bir tutumun sergilendiği görülmektedir. Suyun stratejik önemi, bölgenin özellikleri ile Irak ve Suriye'nin izledikleri politikalar, suyun kıyıdaş ülkeler arasında çatışma unsuru haline dönüşmesi riskini gün geçtikçe artırmaktadır.

Suya olan talebin ve aktör sayısının arttığı bir durumda, sınıraşan su konusundaki coğrafi, politik ve hukuksal belirsizliklerin bile Türkiye ve bölge için bir güvenlik sorunu oluşturma kapasitesi gün geçtikçe artmaktadır. Bu konudaki belirsizliklerin bir güvenlik sorunu oluşturmayacağını, çatışma riski taşımadığını ileri sürmek gerçekçi değildir. Bu nedenle Türkiye'nin tezlerini uluslararası alanda savunabilmesi ve güvenlik risklerini minimize edebilmesi adına sınıraşan su sorununa ilişkin dış politikasının ekonomik, diplomatik, hukuksal ve teknik yönlerden desteklenmesinde yarar vardır.

Türkiye'nin sınıraşan su sorununu, bölgede çıkarları bulunan büyük güçlerin inisiyatifine bırakmadan, hareket alanını genişletecek şekilde yönetmesi gerekmektedir. Türkiye'nin ekonomik, politik ve askeri bakımdan güçlendikçe bu sorunları çözme kapasitesinin de artacağı değerlendirilmektedir. Ancak konjonktürel gelişmelerin sorunun yönetimini zorlaştıracığı hatta çatışma olasılığını güçlendirebileceği öngörüsü yapılabilir.

Türkiye'nin Fırat ve Dicle sularıyla ilgili olarak sorunu çözebilecek ülke konumunda kabul edilmesi doğru bir yaklaşım değildir. Türkiye böyle bir yaklaşımla anahtar ülke konumuna getirildiği için kendi su kaynaklarından diğer kıyıdaşlara göre daha fazla "fedakarlık yapmak ve ödün vermek" zorunda bırakılmaktadır. Eğer su kaynakları kıyıdaş ülkelerin taleplerini asgari düzeyde de olsa karşılamaya izin vermeyecek kadar kısıtlırsa, o zaman Türkiye, sorun çıkaran, çatışmaya taraf olan, uzlaşmadan kaçan ülke olarak suçlanabilecektir. Bu nedenle bölgesel barış ve istikrarın sürdürülmesinde sorumluluğun Türkiye'ye endekslenmesi, Türkiye için bir dış politika ve güvenlik sorunu haline dönüşebilir.

KAYNAKÇA

AKMANDOR, Neşet (2010), "Su Kaynaklarımız ve Sınır Aşan Akarsuların Yer ve Önemi"

http://www.dektmk.org.tr/pdf/enerji_kongresi_10/nesetakmandor.pdf

Erişim Tarihi: 11.06. 2010.

AYHAN, Veysel (2012), "Türkiye - Suriye Arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Dönemi",

- <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=378>, Erişim Tarihi: 18 Şubat 2012
- BİLEN, Özden (1996), Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye, TESAV Yayınları, Ankara.
- BİLGİÇ, Esra (2006), Su Sorunu: Fırat, Dicle ve Asî Nehirleri Örnekleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- CAN, Hasan H. (2010), "Türkiye'nin Sınırşan Suları", http://www.mitaged.org.tr/2sy_su_hsasancan.doc, Erişim Tarihi: 04.02.2010.
- CEC-COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, (2004), "Issues Arising From Turkey's Membership Perspective", Brussels, http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2004/issues_paper_en.pdf, Erişim Tarihi: 10.04.2012.
- DALAR, Mehmet (2009), "İrak'ın Su Gerçeği: Sorun Su Kaynaklarının Yetersizliği mi?", Ortadoğu Analiz, (Eylül 2009), Cilt Cilt: 1 (9) 85-100.
- DALAR, Mehmet (2010), "Asî Nehri'nin Türkiye-Suriye İlişkileri Üzerindeki Etkisi ve Geleceği" Ortadoğu Analiz, Cilt: 2 (15); 106-113.
- DARWISH, Adel (2012), "Water is Behind Turkey Syria Border Tension", <http://www.mideastnews.com/water001.html>, Erişim Tarihi: 11.04.2012.
- DEMİR, Abdullah (2006), Türkiye -Suriye-Irak Arasındaki Sınırşan Sular Sorunu Çerçevesinde Türkiye'nin Su Politikası, Sakarya Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- DENK, Erdem (1997), Ortadoğu'da Su Sorunu Bağlamında Dicle ve Fırat, Stratejik Araştırma ve Kültür Yayınları, Ankara.
- DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI (1996), Stratejik Araştırmalar Merkezi, "Water Issues Between Turkey, Syria And Iraq" A Study By The Turkish Ministry Of Foreign Affairs, Department Of Regional And Transboundary Waters, Perceptions, Journal Of International Affairs, Vol: I, Issue: 2, June-August 1996, ss.1-15, <http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume1/June-August1996/WATERISSUESBETWEENTURKEYSYRIAANDIRAQ.pdf>, Erişim Tarihi: 17.05.2010.
- DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI (Şubat 2012), "Avrupa Birliği ile Su Konusu", <http://www.mfa.gov.tr/avrupa-birligi-ile-su-konusu-.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 25.02.2012.

- DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI (Ocak 2012), “Türkiye’nin Sınır Aşan Sular Politikasının Ana Hatları”, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-sinir-asan-sular-politikasinin-ana-hatlari-tr.mfa, Erişim Tarihi: 01.01.2012.
- DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI (Şubat 2012), “Türkiye'nin Su Politikası”, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-su-politikasi.tr.mfa, Erişim Tarihi: 01.01.2012.
- DURMAZUÇAR, Vedat (2002), Ortadoğu’da Suyun Artan Stratejik Değeri, IQ Kültür Sanat Yayıncılık İstanbul.
- DURSUN, Abdulkadir (2006), Kutsal Topraklar ve Paylaşılmayan Sular: Fırat ve Dicle, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- ERCİYES, Erdem (2004), Ortadoğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- FIRAT, Melek ve Ömer Kürkçüoğlu (2003), “Orta Doğu’yla İlişkiler, Arap Devletleriyle İlişkiler” Baskın Oran (Der), Türk Dış Politikası, İletişim Yayınları, Cilt II; 124-149.
- FOX Jason D. (1993), The Politics of Water Scarcity in the Euphrates and Jordan River Basin, Unpublished Masters of Art Thesis in the Department of Political Science, Simon Fraser University.
- İLGAR Rüştü ve Khalef Salem (Temmuz 2004), “Türkiye’nin Sınır Aşan Akarsu Anlaşmalarına Coğrafi Açından Bir Bakış”, Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı: 10;53-72.
- İMER, Sencer (2010), “Diplomasinin Odağındaki Su”, http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/aa21dd9979a2b2d_ek.pdf?tipi=2&url=H&sube=0 Erişim Tarihi:10.06.2010.
- İNAN, Yüksel, (Ocak-Haziran 1994) “Sınır Aşan Suların Hukuksal Boyutları: Fırat ve Dicle”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 49 (1-2); 243-253.
- KİBAROĞLU Aysegül, Axel KLAPHAKE, Annika KRAMER, Waltina SCHEUMANN, Alexander CARIUS (2005), Cooperation on Turkey's Transboundary Waters, The German Federal Ministry for Environment, Nature Conservation and Nuclear Safety, Berlin.
- KELEŞ, Zülal (2010), “Türkiye'nin Sınırları Aşan Sular Sorunu Tarihçesi ve Soruna Yaklaşımı” <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=40> Erişim Tarihi: 02.02.2010.

- KÖNİ, Hasan (1994), “Su Sorununun Siyasal Boyutları”, Neşet Akmandor, Hüseyin Pazarcı ve Hasan Köni (Ed.), Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu, TESAV, Nural Matbaası, 55-71.
- MACINTYRE, Ronald R. (2008), “Iraq”, Karl De Rouen Jr. and Paul Bellamy (Ed.), International Security and the United States, Praeger Security International, Westport, Connecticut, London, 2008, 362-382.
- MÜTERCİMLER, Erol (1997), 21. Yüzyıl ve Türkiye “Yüksek Strateji”, Erciyaş Yayınları, İstanbul.
- ÖZİŞ, Ünal (1997), “Sınıraşan Sular ve Türkiye”, Sınıraşan Sularımız, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yüksek Öğrenim Vakfı Yayını, Manisa, No:1; 70-97.
- ÖZKÖSEDAĞ, Özlem (2006), “Bir Politika Aracı Olarak Su Sorunu ve Bunun Türkiye'nin Güney Komşuları ve İsrail ile Olan İlişkilerine Etkisi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- PARLAR, Suat (1999), Ortadoğu'da Yeni Dünya Düzeni, Yar Yayınları, İstanbul.
- REPUBLIC OF TURKEY (2009), General Directorate of State Hydraulic Works, “Turkey Water Report 2009”, www2.dsi.gov.tr/english/pdf_files/TurkeyWaterReport.pdf Erişim Tarihi: 03.01.2012.
- SAVAGE, Christopher (February 1991), "Middle East Water", Asian Water, Volume: 22, Issue: 1; 3-10.
- SALHA, Samir (1995), Türkiye, Suriye ve Lübnan İlişkilerinde Asi Nehri Sorunu, Hacettepe Üniversitesi Dış Politika Enstitüsü, Ankara.
- SALTÜRK, Metin (2006), “Orta Doğu'da Su Sorunu ve Türkiye Açısından İncelenmesi”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Haziran 2006, Yıl: 2 Sayı: 3; 21-38.
- SEMİN, Ali (2010), “Ortadoğu'da Örtülü “Su Rekabeti” mi?” <http://www.stratejikdusunce.net/tr/haberler/686/ortadoguda-ortulu-su-rekabeti-mi.aspx>, Erişim Tarihi: 01.02.2010.
- SHIVA, Vandana (2003), Su Savaşları, Aram Yayıncılık, İstanbul.
- STARR, Joyce R. (Spring 1991), “Water Wars”, Foreign Policy, No. 82; 17-36.
- ŞALVARCI, Yakup (2003), Pax Aqualis: Türkiye-Suriye-İsrail İlişkileri, Su Sorunu ve Ortadoğu, Zaman Kitap, İstanbul.

- TARHANLI, Turgut (2005), "Irak'la İlişkiler" Radikal Gazetesi <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=153645&tarih=24/05/2005> Erişim Tarihi: 15.01.2010.
- TOKLU, Vefa (2012), "Dış Politika Sorunu Olarak Sınırşan Sular: Fırat ve Dicle", <http://www.vefatoklu.8m.net/su.htm>, Erişim Tarihi: 04.01.2012.
- TOMANBAY, Mehmet (2008), Dünyada Su ve Küresel Isınma Sorunu, Ara Kitap, İstanbul.
- ÜNSAL, İstemi (2010), "Hidroelektrik Potansiyelimiz ve Enerji Politikalarımız", <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=41> Erişim Tarihi:07.02.2010.
- ÜSTE A. Nazmi (1998), "Uluslararası Politika ve Türk Dış Politikası Açısından Sınırşan Sularımız" Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 13 (I); 231-246.
- YAVUZ, Nuri (2008), "Türkiye Suriye ilişkilerinde Suyun Rolü ve Önemi", Üçüncü Uluslararası Ortadoğu Semineri, Küreselleşme Sürecinde Orta Doğu'nun Yeri ve Geleceği, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, No:16; 217-240, Elazığ.
- YILDIZ, Yavuz Gökalp, (2000), Global Stratejide Ortadoğu Krizler Sorunlar ve Politikalar, Der Yayınları, İstanbul.
- YILDIZ, Yavuz Gökalp, (2004), Oyun İçinde Oyun Büyük Ortadoğu, IQ Kültür Sanat Yayıncılık İstanbul.
- ZEHİR, Cemal (2003), "Türkiye'nin Uluslararası Su Politikaları ve Sınırşan Sular", Zekai Şen ve Sevinç Sırdaş (Ed.), Suyumuzun Geleceği ve Türkiye Su Politikaları, Su Vakfı, İstanbul, 101-130.
- ZEHİR, Cemal and Mehmet Emin BİRPINAR (2010), "Transboundary Water Issues of Turkey and its Immediate Surroundings, Historical Development, Legal Dimension and Solution Offers" http://www.balwois.com/balwois/administration/full_paper/ffp-1933.pdf Erişim Tarihi: 30.12.2010

Notlar

ⁱ Asi Nehri, Lübnan'dan doğup, Suriye'den ve Türkiye'de Hatay topraklarından geçerek, Akdeniz'e dökülen bir nehir olarak Suriye'nin müzakere bile etmeye yanaşmadığı, Türkiye'deki kısmı 88 km uzunluğunda olan bir nehirdir.

ⁱⁱGAP, sulama ve hidroelektrik enerjisi üretim amaçlı 13 projeden oluşmaktadır. Su kaynakları programı 22 baraj, 19 hidroelektrik santralinden oluşacak olup, 1,7 milyon

hektar alanda sulama ve yıllık 27 milyar kwh elektrik enerjisi üretecek şekilde yapılması planlanmaktadır. Yıllık enerji üretimi ülkenin ekonomik olarak yararlanılabilir hidroelektrik potansiyelinin yüzde 22'sine karşılık gelmektedir. Ayrıca Proje, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 75 000 km²'lik bir alanı kapsamakta, sulanması öngörülen alan Türkiye'nin sulanabilir alanının % 19'una denk gelmekte olan tarihte "Verimli Hilal" olarak adlandırılan Yukarı Mezopotamya bölgesinde gerçekleştirilmektedir (Tomanbay, 2008: 240-241).